

Lietuvininkų gydymosi nuostatos XX a. pirmojoje pusėje

JONAS TILVIKAS

Lietuvos istorijos institutas

ANOTACIJA. Tyrimo objektas – lietuvininkų gydymosi nuostatos. Straipsnyje siekiama atskleisti jų matytą medicinos vaizdą XX a. pirmojoje pusėje. Šiam tikslui yra nagrinėjama, į ką lietuvininkai kreipėsi pagalbos susirgę ir kokius gydymo būdus taikė. Analizuojama, kokia takoskyra (ne)egzistavo tarp oficialiosios ir liaudies medicinos. Ieškoma atsakymo į klausimą, kokios šeimos ir bendruomenėse įsišaknijusios ligos sampratos, kokie ligų gydymo būdai palaikė skirtis tarp liaudies ir oficialiosios medicinos. Istoriniu, lyginamuoju ir analitiniu požiūriu nagrinėjami etnografinių lauko tyrimų rezultatai, taip pat etnografinio pobūdžio istoriografijos šaltiniai ir tyrimai. Analizuojami šimtas septyni lietuvininkų naratyvai, sukaupti Klaipėdos universiteto Tautosakos rankraštyne.

RAKTAŽODŽIAI: Mažoji Lietuva, lietuvininkai, liaudies medicina, magija, oficialioji medicina.

ĮVADAS

Daktaro Jono Basanavičiaus įskeltą kibirkštį – raginimą rinkti medžiagą *tautiškai vaistininkystei* galima laikyti tikslinių liaudies medicinos tyrimų pradžia Lietuvoje. Šis raginimas pasiekė ir Mažąją Lietuvą, tačiau didesnio atgarsio čia jis nesulaukė. Rinkinio *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės* įvadiniamame straipsnyje Dainava Vaitkevičienė pažymi, kad „Mažąją Lietuvą reprezentuoja negausūs tekstai iš XIX a. pabaigos publikacijų bei Jono Pakalniškio ir Anso Bruožio-Klaipėdiškio 1890–1901 m. rinkta tautosakos medžiaga“ (Vaitkevičienė 2008: 22). Kartu su šiais autoriais reikėtų paminėti Vilių Kalvaitį ir Kristupą Jurkšaitį, kurie, kaip ir A. Bruožis, atsiliepdami į tautinio atgimimo patriarcho raginimą, rinko etnografinę medžiagą neaplenkdami ir medicinos temas¹. Žinių apie lietuvininkų liaudies mediciną pateikia ir kiti Mažosios Lietuvos šviesuoliai – Karlas Kapeleris knygelėje *Kaip senėji*

1 A. Bruožio (1876–1928) rašinys „Liaudies medicina“, Jono Balio rūpesčiu išspausdintas *Tautosakos darbuose* (TD III: 29–33), yra viena pirmųjų publikacijų apie Mažosios Lietuvos liaudies mediciną. V. Kalvaičio (1848–1914) ir K. Jurkšaičio (1852–1915) XIX a. pabaigoje surinkta medžiaga yra paskelbta *Jono Basanavičiaus tautosakos bibliotekoje* (BsJK 2004: 40–52, 53–99).

Lėtuvininkai gyveno (Cappeller 1904), Jonas Skvirblys Čikagoje paskelbtose publikacijose „Kas tos raganos ir apžavėtojai“ (1988), „Mažosios Lietuvos kaimo gydytojai“ (1988). Duomenų apie liaudies mediciną galima rasti ir kitų autorių darbuose, etnografinio pobūdžio tekstuose apie Mažąją Lietuvą ir jos gyventojus; dažniausiai tai būna papildoma informacija pagrindinei temai atskleisti.

Galima teigti, kad apie lietuvininkų liaudies mediciną paprastai kalbama kitų kultūros sričių paribyje. Ramūno Trimako žodžiais, „vyratau etnografinės medžiagos publikavimas ir jos aptarimas“ (Trimakas 2001: 18). Palyginti su kitais Lietuvos regionais, lietuvininkų liaudies medicina iki šiol dar menkai tirta².

Liaudies medicinos aprašymuose ir tyrimuose neretai ieškota atsakymo į klausimą, kokiomis priemonėmis lietuvininkų gydytasi. A. Bruožis pateikė gydymosi priemonių sąrašą. Kone šimtmečiu vėliau rašiusi Rita Balkutė lauko tyrimų Pagėgiuose metu taip pat aprašė liaudies gydymosi priemones, naudotas XIX a. pabaigoje ir XX a. pirmojoje pusėje (Balkutė 1995: 670–673). Paremiologas Kazys Grigas, rinkinyje *Lietuvininkų žodis* aptardamas Mažosios Lietuvos smulkiajai tautosakai būdingus savitumus, paminėjo ir liaudies medicinos priemones, bet detaliau jų nenagrinėjo (Grigas 1995). V. Kalvaitis, K. Jurkšaitis ir J. Skvirblys šalia ligų ir jų gydymo aprašų mini gydymu besiverčiančius specialistus, jų tekstuose galima rasti užuominų ir apie lietuvininkų požiūrį į sveikatą, ligas, jų gydymą, vaistus ir gydytojus. J. Skvirblys nagrinėjo tėvų, giminaičių, kaimo bendruomenės stebėtas ir išgyventas gydymosi patirtis.

Analitiniu pobūdžiu išsiskiria Janinos Janavičienės darbas „Senųjų lietuvininkų liaudies medicina“ (1994). Pasak autorės, „kaip ir visoje Lietuvoje, Mažojoje Lietuvoje iš senų senovės žmonės gydėsi *burtais, užkalbėjimais, žolėmis*“ (Janavičienė 1994: 83; kursyvu išskirta mano – J. T.). Ši lietuvininkų praktika vertinama nevienareikšmiškai. K. Kapelerio, A. Bruožio, K. Jurkšaičio, J. Skvirblio etnografiniuose tekstuose nuomonė apie lietuvininkų liaudies mediciną svyruoja nuo labai kritiško vertinimo iki bandymo pateisinti žmonių vartojamas liaudiškas gydymo priemones. Tai patvirtina ir J. Janavičienė, kalbėdama apie K. Kapelerio liaudies medicinos aprašymus:

.....

2 Kaip bus matyti iš trumpos istorinės apžvalgos, per visą liaudies medicinos tikslinių tyrimų šimtmetį apie liaudies mediciną Mažojoje Lietuvoje pasirodė vos aštuonios publikacijos. Tuo tarpu nuo 2000-ųjų metų rasime bent septynias publikacijas, skirtas liaudies medicinai rytų Lietuvoje: Ramūnas Trimakas aprašė liaudies medicinos tradicijas Širvintų krašte (2000), Algirdas Kulys – Minčios apylinkėse (2005), Veronika Gribauskaitė analizavo rytų Lietuvos ir vakarų Baltarusijos kaimo moterų veiklos specifiką (2006) ir ligų etiologijas (2008), Liudas Rulinskas ir Antanina Rulinskienė aprašė Gruzdžių gyventojams žinomas ligas ir liaudiškas priemones joms gydyti (2010), Lina Būgienė atskleidė rytų Lietuvos kultūrinės tradicijos užkalbėtojo bruožus (2010), Rolandas Petkevičius tyrė nervinių sutrikimų gydymą tradicinėmis priemonėmis XX–XXI a. pradžioje Aukštaitijoje ir Dzūkijoje (2011). Šis sąrašas gerokai išsiplėstų, jei papildytume jį publikacijomis iš tarpukario, sovietmečio ir laikotarpio nuo 1990 iki 2000-ųjų metų.

[M]atyt, į liaudies mediciną, stebuklingą gydymą, lietuvainikai šio šimtmečio pradžioje žiūrėjo iš aukšto, su pašaipą. Tačiau dažnos gyvenimo negandos vertė slapčia tikėti ir ilgainiui naudotis bočių, žiniųonių paslaugomis (ten pat: 83).

Šaltiniuose ir mokslo tyrimuose išryškėja skirtingas burtų, užkalbėjimų, kaip liaudiškų gydymo priemonių, vertinimas. Nors daugelis Mažosios Lietuvos autorių į liaudies mediciną, ypač maginę, žvelgė gana nepatikliai, bet jie neaprašo, kaip gydėsi tie lietuvainikai, kurie liaudies medicinos nepripažino. Istoriniai dokumentai rodo, kad Mažojoje Lietuvoje nuo XVII a. buvo žinoma ir oficialioji medicina (Bagdonavičius 2000: 12), nuo XVIII a. didžiuosiuose miestuose jau dirbo valdžios paskirti gydytojai (Poviliūnas 2006: 27). Vadinasi, lieka daug neaiškumų, kaip lietuvainikai gydėsi, kur gydėsi, kitaip tariant, kokios apskritai buvo lietuvainikų gydymosi nuostatos. Išnagrinėta istoriografinė medžiaga leistų kelti prielaidą, kad lietuvainikų gydymosi nuostatos XX a. pirmosios pusės modernėjančioje Lietuvos visuomenėje išsiskiria.

Darbo tikslas – atskleisti, kokios lietuvainikų nuostatos renkantis gydytoją ir gydymosi būdą vyravo XX a. pirmojoje pusėje. Nagrinėsime, kas ir kaip gydė lietuvainikus, kokios lietuvainikų nuostatos vyravo vertinant liaudiškus gydymo būdus, o kokios – renkantis liaudies ar oficialiąją mediciną. Šiame tyrime *lietuvainikai* – etninė grupė, gyvenanti Mažojoje Lietuvoje³. Jų *gydymosi nuostatos* – tai požiūriai, kur ir kaip gydytis, kada rinktis liaudies, o kada – oficialiąją mediciną. Kaip svarbius komponentus lietuvių liaudies medicinai analizuoti R. Trimakas įvardija sveikatos ir ligos sampratą, ligonio ir jį gydančio asmens tarpusavio santykius, taip pat kitų bendruomenės narių nuostatas ligonio atžvilgiu, atsiskleidžiančias specifinėmis kultūrinėmis aplinkybėmis. Į liaudies mediciną siūloma žvelgti ne kaip į etnokultūrinių istorinių artefaktų sandraupą, bet kaip į kultūrinės sistemos dalį, atspindinčią esamas normas, vertybes, nuostatas ir stereotipus (Trimakas 2008: 12–13). Liaudies medicina nuolat keičiasi, tačiau esminius savo principus išlaiko, todėl turime ją tirti tokią, kokia ji yra, neatsirinkdami tik to, kas mums atrodo „tradiciška“ (Gribauskaitė 2011: 208). Mūsų tyrimo teorinė prieiga panaši: gydymosi

3 Straipsnyje vartojami *Mažosios Lietuvos* ir jos gyventojų *lietuvainikų* terminai, tačiau istoriografijoje rasime įvairių nuomonių. XX a. pirmojoje pusėje šis regionas buvo vadinamas Klaipėdos kraštu. Algirdo Gliožaičio teigimu, Versalio taikos sutarties sąlygų vykdymą Santarvės valstybės tarpusavyje galutinai suderino (ratifikavo sutartį) 1920 m. sausio 10 d. Mažoji Lietuva buvo padalyta į dvi dalis. Nuo Vokietijos buvo atskirtas tik Klaipėdos kraštas (Gliožaitis 2013: 233). Tai – „Mažosios Lietuvos dalis Nemuno žemupio dš. krante. Kaip adm. teritorinis vienetas oficialiai egzistavo 1919 VI 28–1939 III 22 (ar iki 1945 pr.)“ (ten pat: 172). Klaipėdos kraštas kaip administracinio vieneto teritorija ir jo gyvavimo laikotarpis patenka į tyrinėjamos teritorijos ir laiko ribas. Tai reformacijos paliestas kraštas. (Plačiau reformacijos įtaka lietuvainikų nuostatoms nagrinėjama J. Tilviko straipsnyje „Tarp religinių, kultūrinių, socialinių priešpriešų: lietuvainikų liaudies medicina XIX–XX a. pirmoje pusėje“, kuris įteiktas žurnalui *Logos*.)

nuostatos nagrinėjamos kaip savitas etninės grupės istorinis, socialinis, kultūrinis ir tautosakinis paveldas.

Straipsnyje vartojami terminai *magija*, *burtai* ir *užkalbėjimai*. *Magija* apibrėžiami liaudies medicinos tyrimų teorijoje nusistovėję iracionalūs gydymo būdai; *burtai* – lietuvininkų pateikėjų vartojamas terminas, reiškiantis savitą iracionalų gydymą; *užkalbėjimas* – liaudies magijos forma, paremta tikėjimu ypatinga žodžio ir veiksmo galia (ten pat: 413). *Oficialiosios medicinos* sąvoka reiškia, kad ši medicina turėjo valstybinės valdžios palaikymą, o jos atstovai – *oficialieji gydytojai* turėjo leidimą dirbti, t. y. aprobaciją, kurią teisiškai reguliavo valstybė (Poviliūnas 2000: 469).

Sieksime atskleisti, kas buvo *sāva*, o kas *svētima* lietuvininkų akimis. Tuo metu *sāva* sieta su kalba, religija, tautos ir etnografinėmis vertybėmis. Bendruomenių paribiuose populiarūs iracionalaus gydymo būdai dažnai galėjo likti *svetimi* (plačiau žr. Savoniakaitė 2014: 11–33).

Lietuvininkų liaudies ar oficialiosios medicinos tyrimuose laikomasi eminio-etinio (angl. *emic-etic*) požiūrio⁴. Analizuojama ir su publikuotais šaltiniais gretinama neskelbta etnografinė medžiaga, sukaupta Klaipėdos universiteto Humanitarinių ir ugdymo mokslų fakulteto Baltų filologijos katedros studentų filologinių praktikų metu⁵. Lauko tyrimai atlikti pusiau struktūrinto interviu metodu. Studentų kalbinti žmonės atsakė į tris klausimus: kas gydė lietuvininkus? Kokius gydymo

4 Emino ir etinio požiūrio taikymą liaudies medicinos tyrimuose yra išdėstęs R. Petkevičius:

„Kadangi patys tradicijos nešėjai visas savo praktikas laiko racionaliomis (ką patvirtina pats jų naudojimo faktas), etnologas neturėtų dalies jų pateikti kaip iracionalių. Tai gali trukdyti tyrimo eigai bei iškreipti rezultatus (vadinamoji *emic-etic* metodologinė problema). Antropologijos ir etnologijos mokslams istoriškai būdingi du skirtingi duomenų gavimo ir analizės būdai: *emic* atspindi tyrinėjamą žmonių sąvokomis išreiškiamą jų pačių tikrovę, ir *etic* – tyrinėjamai kultūrai analizuoti taikomi išoriniai, dažniausiai biomedicinos ir gamtos mokslų kriterijai. Paprastai tyrimo objektyvumas priklauso nuo šių dviejų metodinių paradigmu pusiausvyros, o Lietuvos etnomedicinos tyrimuose *emic* modelis dar yra menkai taikytas. Vyrauja biomedicinos stereotipai tradicinių gydymo praktikų atžvilgiu, tyrimų struktūra remiasi biomedicinai būdingomis ligų klasifikavimo schemomis, o gydymo priemonės skirstomos neatsižvelgiant į pačių žmonių sampratą“ (Petkevičius 2012a: 1433–1434).

5 Klaipėdos universiteto tautosakos ir etnografijos rankraštynas formuojamas nuo 1992 m. Lietuvių filologijos specialybės studentai po trečiojo kurso išklauso nurodymus, kaip rinkti tautosakos ir dialektologijos duomenis, gauna anketas, pagal kurias renka informaciją. Jie turi pateikti ne mažiau kaip 90 minučių trukmės garso įrašų su nustatytu kiekiu tautosakos, dialektologijos, etnografijos duomenų. Garso įrašus jie turi iššifruoti, nustatyti tautosakos žanrus arba etnografinės medžiagos pobūdį. Praktikos vadovai patikrina ir įvertina surinktą medžiagą. Toks informacijos rinkimas turi ir trūkumų, ir privalumų. Studentams stinga įgūdžių naudotis klausimynais ir imti interviu, taip pat galima suabejoti duomenų patikimumu, ar studentai nebus prikūrę trūkstamų vienetų, kad atitiktų praktikos reikalavimus. Esama ir privalumų; pasak Linos Petrošienės, „kaimo žmonės gana nepatikliai žiūri į nepažįstamuosius, o artimieji kalbasi gana noriai, gerokai atviriau – reikia padėti savam mokslo siekiančiam jaunuoliui gauti aukštesnį balą. Kai kurie respondentai tai laiko garbės dalyku“ (Petrošienė 2005: 68).

būdas jie žino? Kaip vertina savo vaikystės ir jaunystės laikų mediciną? Nagrinėjami šimtas septyni vietinių Mažosios Lietuvos gyventojų pasakojimai. Tiksliai laiko riba nebuvo brėžiama, tad viena dalis respondentų išsakė savo, kita dalis – tėvų, dar kiti – kaimynų arba savo artimųjų patirtį. Seniausias respondentas gimęs 1905, jauniausias – 1947, o dauguma kalbintųjų gimę 1920–1930 m. Socialinė pateikėjų aplinka – šeima ir kaimo bendruomenė, keli iš jų gyveno miesteliuose. Pasakojimai įrašinti 1994–2006 m.

LIETUVININKUS GYDĖ ASMENYS IR JŲ GYDYMO BŪDAI

Lietuvininkai teigė, kad seniau žmonės buvę sveikesni, stipresni ir taip nesirgę kaip dabar, o sunegalavę „kapstydavęsi“ savo jėgomis. Kreipimasi pagalbos į oficialiuosius daktarus jie laiko šių dienų mada, esą „anuomet nebuvo tokios mados“:

Prisirinkdavo visokių vaistažolių. Jei jau pradėjai negaluoti, tuoj mama ir bajorų, ir bezdų, ir avižūnų, – visas sudės žolynes, užpils. Ne i t o d a k t a r o t a i p r e i k ė j o, nei nieko. Tik tai kai jau didesnė kokia liga buvo, o taip... Ten sloga, ten kas – ten niekas [dėl to] nelakiojo. Ir taip kaip dabar kad yra, kaip čia, Šiūpariuose, yra, dar kitur yra. Čia daug tu felčerių nebuvo ir nereikėjo, reikėjo kapstyti [patiems]. Moteris, gim. 1941 m. Saugose, Šilutės r., užr. 2000 m., KUTR 85: 112.

Kas pirkdavo iš vaistinės vaistų... Nebuvo mados eiti pirkti į vaistinę vaistų. Patys pasidarydavo. Moteris, gim. 1947 m. Rimžencių k., Žemaičių Naumiesčio apyl., Šilutės r., užr. 2003, KUTR 131: 41.

Cituojami pateikėjai nurodo, kad vaikystėje paprastai juos gydžiusi *mama*. Jie pabrėžia, kad gydytojo nereikėję, jo nė nematę, tik žinoję, kad jų buvę. Atmintyje išlikęs prisiminimas, kad ligų buvę mažiau, o ir žmonių sveikata buvusi geresnė nei dabar. Visi jie prisimena, kad tas motinos gydymas buvęs sėkmingas.

Mūsų mama tai pusė daktaro buvo. Nuvažiuodavo į pievas, prisirinkdavo, parvežusi ant aukšto sudėdavo vaistažoles. Moteris, gim. 1930 m. Begėdžių k., Saugų apyl., Šilutės r., užr. 1994 m., KUTR 28: 29; panašūs KUTR 49: 13, 111: 145, 212: 137.

Motinos pirmiausia rūpinosi savo vaikų sveikata ir turėjo žinių, kaip gydyti jų ligas. Iš kur tas supratimas paveldėtas – perimtas iš savo motinos, namiškių, kaimynų ar kokių nors kitų šaltinių, – šiuose pasakojimuose nenurodoma. Neturime ir prisiminimų, kuriuose būtų kalbama, kad motina gydė tėvą, močiutę, kitus šeimos narius.

Pateikėjai prisimena, kad gydymui vartojo vaistinius augalus – dažniausiai iš jų virdavo arbatas. Tačiau tai ne vienintelis būdas išgauti gydomąjį augalo poveikį. Neretai buvo pasitelkiami ir kitokie būdai, pavyzdžiui, apiplovimas, smilkymas.

Taip, mano mama gydydavo. Mes bijodavom naktimis, ar ką, tai kai kokias žoleles... Atsimenu, kai išeidavom į lauką, a p i p i l d a v o ir su tokia paklode uždengdavo, tai ir p a r ū k y d a v o su tokiom visokiom žolelėm. Na, ir dabar naudojam visokias, vis tiek arbatas geriam. Bet seniau tikrai, va, kaip mano mama – viską tomis žolelėmis išgydydavo. Moteris, gim. 1941 m. Rusnėje, Šilutės r., užr. 2008 m., KUTR 212: 137.

Kai kuriuose pasakojimuose nurodoma, kad gydydavo kaimynystėje gyvenę žmonės, kokia nors moterėlė. Jų pagalbos būdavo prašoma tuomet, kai motinai nepavykdavo išgydyti savo vaikų. Yra pasakojimų, kuriuose apskritai nekalbama, kad gydydavo motina arba kiti šeimynykščiai, esą susirgus iškart kreipdavosi į kaime gydymu užsiimančius žmones.

Na, viena tokia buvo labai gera moterėlė. Tokia Mauricienė buvo. Išvažiavo [vėliau] į Vokietiją. Bėda jau bus, nors ir naktį nubėgsi – kelsis, padės vaikams. K a i p d a k t a r ē b u v o. Tokia jau pagyvenusi moterėlė.

– Tai ją kviesdavo, kai kam nors blogai?

– Taip, visi bėgdavo jos vaistų prašyti.

Moteris, gim. 1930 m. Žebročių k., Skuodo r., užr. 2008 m., KUTR 199: 139; panašus KUTR 264: 64, 111: 146.

Neretai kaime kelios moterys išsiskirdavo sėkmingesniu gydymu, patvirtintu asmenine besikreipiančiųjų patirtimi. Tokios moterys įgydavo aplinkinių žmonių pasitikėjimą. Kaimynė būdavo gerai pažįstama asmeniškai, žinoma ne tik jos socialinė aplinka, bet ir svarbiausi gyvenimo įvykiai. Apie patį gydymą išsamiau nepasakojama, tik nurodoma, kad iš kaimynės gaudavo vaistų.

Gandas apie sėkmingai gydančius žmones pasklisdavo ir plačiau. Pateikėjų paprastai nurodoma, kad kaime buvo „toks žmogus“, „gera moterėlė“, kurie padėdavę susirgus, bet apie pačius pagalbą teikusius žmones žinių pateikiama nedaug, neretai paminimas vien jo vardas ir pavardė.

Ar ranka sulūžo, ar ką, jau maža kas, juk čia b u v o t o k i e s e n i ž m o n ė s, – kažkaip išties[ins], sutaisys. Su kokiais nors šakaliais prispaus, apvynios ir sudės. O dabar truputį kas – tuoj pas daktarą! O pirma ne. Niekas nesinuodijo tomis tabletėmis. Visi gaspadoriai išmirę yra. Na, ir tie dar buvo stiprūs, ir mažai tų vaistų vartojo, ir viską, o dabar žmonės yra labai silpni. Moteris, gim. 1922 m. Vanagų k., Klaipėdos r., užr. 1998 m., KUTR 64: 186.

Apie šiuos liaudies medicinos specialistus pateikėjai težino tiek, kad jie gebėjo išgydyti taikydami vienokius ar kitokius gydymo būdus. Šioje pasakojimų grupėje ima ryškėti kaimo daktarų „specializacija“: vieni jų, pavyzdžiui, žinojo, kaip išgydyti rožę, kiti mokėjo „sutaisyti kaulus“ – kaip tik su tokia negalia buvo susidūręs ir pats respondentas. Pagalbos į juos kreipdavosi ne tik kaimynai, gretimų kaimų žmonės, bet ir tolimesnių apylinkių gyventojai. Kaip rodo pasakojimai, „tokie seni žmonės“ paprastai gyvendavo kaimo pakraštyje, atokiau nuo bendruomenės, ir į juos aplinkinių buvo žiūrima kaip į raganius ar burtininkus.

Kai kurie lietuvaininkai mena, kad juos pačius arba jų artimuosius gydė medicinos mokslus baigęs gydytojas. Šie prisiminimai nevienareikšmiški. Net ir neigdami, kad oficialusis gydytojas jiems buvo reikalingas, pateikėjai patvirtina, kad jų aplinkoje gydytojas buvo žinomas. Vieni jų teigia, kad gydytojas buvo kviečiamas arba į jį kreipiamasi tik išimtiniais atvejais, kiti sako, kad tai buvęs pagrindinis jų sveikata besirūpinęs asmuo.

– O gal pamenate, kaip ligas gydydavo? Gal žolelėm?

– Na, žmonės gydydavo ir žolelėm. Kas turtingesni, gydytoją parveždavo, aš tai prisimenu, kad vis gydytoją parveždavo.

Moteris, gim. 1922 m. Petrelių k., Šilutės r., užr. 1997 m., KUTR 75: 152.

Yra teiginys, pabrėžiantis, kad kreipiamasi buvo tik į gydytojus ir jokių naminių vaistų nevartodavo, nes toks gydymas esą buvo draudžiamas:

Gydytojas buvo Šilutėj, o paskiau ir Saugose buvo. Jei jau labai sunkus ligonis, parveža. Gimdydavo namuose. Saugose buvo dvi pribuvėjos. Naminiiais vaistais buvo draudžiama gydyti. Nuėjo pas gydytoją, parašo receptą. Šilutėj vaistinė buvo. Moteris, gim. 1930 m., Saugose, Šilutės r., užr. 1986 m., KUTR 268: 31.

Pažymėtina, kad XIX a. pabaigos, XX a. pradžios ir vėlesniuose Mažosios Lietuvos regiono tyrimų šaltiniuose aprašytas liaudies ir oficialiosios medicinos santykis skiriasi. K. Jurkšaičio, A. Bruožio ir kitų straipsnio įvade minėtų autorių tekstuose visai nekalbama apie oficialiąją mediciną, tarsi lietuvaininkų gyvenime jos nė nebūtų buvę. Tikrai vieną kartą gydytoją pamini V. Kalvaitis, aprašydamas atsitikimą, kai žmogus kreipėsi į profesionalų daktarą, ir šis paskyrė reikiamą gydymą ir nupasakojė ligos eigą (BsJK: 62, nr. 5). Naujausiuose kitų Lietuvos regionų liaudies medicinos tyrimuose nurodoma, kad XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje kaimo bendruomenėje vyravo liaudiškieji gydymo būdai. Apie gydymą(si) vaistiniais augalais bent šiek tiek nusimanė daugelis Lietuvos kaimo gyventojų. Dažniausiai moterys gydė savo namiškius, giminaičius ir artimesnius kaimynus. Minimi įvairūs liaudies medicinos specialistai. Gydytojas jau neaptarinėjamas taip, tarsi kaimo bendruomenėje

jo nė nebūta (Trimakas 1996, 1997, 2001; Gribauskaitė 2006; Petkevičius 2012). Lietuvininkų liaudies mediciną aprašiusių ir kitus regionus tyrinėjusių autorių teiginiai iš dalies sutampa ir su šio tyrimo rezultatais. Bendra yra tai, kad lietuvininkai nurodo tokius pačius šeimoje ir kaimo bendruomenėje gydymu užsiimdavusius asmenis. Tačiau esama ir skirtumų. Mūsų nagrinėtuose lietuvininkų pasakojimuose ne kartą minima, kad jie naudojosi oficialiojo gydytojo paslaugomis. Mažoje Lietuvoje gydytojas buvo žinomas jau ne vieną šimtmetį, tai patvirtina ir istoriniai dokumentai. Profesionalūs gydytojai Klaipėdoje ir Priekulėje buvo žinomi nuo XVII a. vidurio. Klaipėdoje išsyk praktikavo ne po vieną daktarą. Pirmoji vaistinė čia įsteigta 1677 m., XVIII a. pradžioje mieste veikė dvi ligoninės, 1705 m. įkurtas ir barzdaskučių–chirurgų cechas, vienijęs ir pirtininkus. 1779 m. buvo patvirtinta, kad Klaipėdoje gali dirbti šeši chirurgai–barzdaskučiai–pirtininkai. Šie žmonės gydydavo kaulų lūžius, atstatydavo išnirimus, amputuodavo galūnes, atverdavo pūlinius, tvarstydamo ir gydydavo žaizdas, nuleisdavo kraują, statydavo taures ir klizmas, ruošdavo gydomasias vonias, darydavo masažus (Bagdonavičius 2000: 6, 12, 13).

Lietuvininkai aiškiai skyrė gydytojus kaip atskirą socialinę kategoriją ir buvo integravę juos į savo socialinę, kultūrinę realybę. Motinos ar „kaimo moterėlės“ gebėjimas nustatyti ligą ir priemonių šiai ligai gydyti pritaikymas įvardijamas kaip gydymas, o jų duoti milteliai, žolės ir kitos priemonės laikomos vaistais. Tačiau nė viena iš jų nebuvo laikoma gydytoja, o tik prilyginamos gydytojui: jos buvo „kaip daktarės“ arba „pusė daktaro“. Iš šimto septynių pateikėjų penki sakė, kad jokių burtų gydant nebuvo, penki iš jų teigė, kad susirgus visada buvo kreipiamasi į gydytoją, dar septyni prisiminė, kad į tikrus gydytojus buvo kreipiamasi tik užklupus labai sunkiai ligai. Vos septyniais atvejais paminimi burtininkai, raganos ir užkalbėtojai. Kaip matyti iš skaičių, gydytojas minimas dažniau nei burtus praktikuojantys liaudies medicinos specialistai, be to, pastaruosius mini vyresnio amžiaus respondentai.

LIETUVININKŲ POŽIŪRIS Į LIAUDIŠKUS GYDYMO BŪDUS

Kristijono Donelaičio *Metuose* atsispindi, kad gydymas liaudiškais priemonėmis ano meto kaimo žmogui buvo įprastas dalykas:

Pimė, jo moteriškė, su kitoms moteriškėms
 Džiaugė ir Dočiuką su gatavais tepalėliais
 Mostyt tuo ir jo žaizdas aptvert susirinko;
 Bet Pakulienė jį žadėt pas patalą stojos.
 Štai Dočys tuojaus, tepalų smarkumą suuodęs
 Ir žyniavimo bobiško baisumą pajutęs,
 Su sykiu nei koks perkūns iš patalo šoko

Ir, iš papykio nusitvėręs didelį strampą,
 Bobas su visokiais bobiškais tepalėliais
 Iš stubos prismirdintos tuo išmušė laukan (Donelaitis 1956: 107–108).

Vytauto Kavolio žodžiais, praėjus šimtmečiui po K. Donelaičio *Metų*, tekstai, vaizduojantys lietuvių gyvenimą toje pačioje Mažosios Lietuvos teritorijoje 1869 m., rodo, kad tarp lietuvininkų „dar tebėra visokių tikėjimų iš pagonystės laikų, o prietarai turi našią dirvą toje geraširdžių ir lakia vaizduote apdovanotų žmonių tautoje. Jie dar tiki namines, apginančias ir varginančias dvasias, kurioms pašvenčia libacijas arba barsto druską į ugnį, jie turi daug nelabų dvasių, bildukų, prijaunimų ir ženklų ir labai laikosi gerų ir negerų dienų: žynystė, monai ir kerai yra jiems kone tikėjimo tiesos, ir neretai jie suruošia raganų ir velnių išvaymą“ (Kavolis 1992: 35–55).

Apie burtus klausiami XX a. lietuvininkai kalba nenoriai ir neaiškiai, tarsi vengdami atsakyti. Atrodo, kad tokie gydymai jų atmintyje arba išblėse, arba išvis nei matyti, nei girdėti. Respondentai teigia, kad namie buvę galima šiek tiek sau padėti vaistažolėmis, o burtais niekad nesinaudodavę. Kita vertus, tiesiai šviesiai išsakytos nuomonės, kad gydymas burtais yra smerktinas, taip pat nėra. Kalbintieji lietuvininkai stengiasi pabrėžti, kad buvo gydyta ne burtais, bet vaistais, dažniausiai – žolėmis, ir tik tai toks gydymas jiems buvęs priimtinas. Tačiau iš lietuvininkų pasakojimų išplaukia, kad XX a. pirmojoje pusėje liaudiškų gydymo būdų (tarp jų ir maginių) dar būta apščiai. Toks gydymas minimas ne tik K. Donelaičio, bet ir V. Kavolio, K. Kapelerio K. Jurkšaičio, A. Bruožio, V. Kalvaičio tekstuose. Šią painią situaciją paaškina J. Skvirblys, apibūdindamas XX a. pirmosios pusės situaciją. Jis rašo:

Kaip daugelis kitų kraštų, taip ypač Mažosios Lietuvos gyventojai turėjo visokeriopų prietarų ir burtų, išlikusių per kartų kartas. Jų visų pašalinti nepajėgė ir krikščionybė. <...> Jei susirdavo gyvulus, tai laikydavo kerėtojų darbu ir tik jie galėdavo užbūrimą pašalinti. Tokią užbūrimo galią turintys dažniausiai būdavo senos moterys ir vyrai. Jie buvo ne tik žinomi, bet kartu jų bijomasi. <...> Man kartais skaudu prisiminti, kad tai galėjo įvykti tokiam liuteroniškame krašte, kaip Mažoj Lietuvoj. Paimkime mūsų ūkininkus, kurie buvo labai religingi, dievobaimingi, priėmė savo namuose dvasiškus surinkimus ir turėjo būti atsparūs visokioms piktųjų jėgų užgaidoms (Skvirblys 2003a: 86).

Iš cituoto teksto akivaizdu, kad liaudies medicinos tradicija Mažajoje Lietuvoje iš tiesų buvo gyvybinga, bet stipriai veikiama krikščioniškosios pasaulėžiūros. Protestantiškoji krikščionybės tradicija paliko ryškų pėdsaką lietuvininkų kultūroje⁶.

6 Silva Pocyte, tyrusi konfesinio paveldo specifiką Klaipėdos krašto kapinėse, rašo, kad „[p]rotestantiškoje tradicijoje pamaldų metu ir namuose giedant giesmes susiformavo ne tik ypatingas dvasinis ryšys su Evangelikų bažnyčia, bet ir unikalios anapilin išėjusių artimųjų pagerbimo tradicijos“

Ji ne vieną šimtmetį formavo ir lietuvininkų liaudies mediciną. Iš sakyklų sklindant Apšvietos idėjoms, visuomenė modernėjo ir jos pažiūros keitėsi. Liaudies medicina, suvokiama kaip priemonių, taip pat ir maginių, visuma, ne visiems lietuvininkams tapo *sava* ar, kitaip tariant, priimtina. Bandymą apibrėžti skirtis liaudies medicinoje ir apskritai kultūroje, kilusį dėl krikščioniškosios ir senosios religijos pasaulėžiūrų priešpriešos, rasime K. Jurkšaičio XIX a. pabaigos tekstuose. Juose galime išvelgti krikščioniškojo mokymo įtaką:

Žinystę neturime sumaišyti su žynyste. Žinystė yra žinojimas paslėptų daiktų ir tų vartojims visiems ant gero, norint ir paslėptinė pati neišreiškia. Bet žynystėje, arba žynavi-me, žmogus nor per piktas dvasias arba pašaukimą pono Dievo vardo arba apkeravimus (apčėravimus) daugiausiai ko pikto provyti prieš Aukščiausiojo norą ir valią. Žynystė yra griešnas darbs, bet žinystė – ne, tai yra tas skirtumas (BsJK: 47, nr. 24).

Kaip minėjome, dar K. Donelaičio *Metų* ištraukoje galime išvelgti neigiamą požiūrį į liaudies mediciną ir norą ją išguiti. Kitų Mažosios Lietuvos šviesuolių, kaip antai K. Kapelerio, K. Jurkšaičio, J. Skvirblio, asmeninė pozicija vertinant liaudies mediciną (su kai kuriomis išlygomis) irgi kritiška. Autoriai atsiriboja nuo tos liaudies medicinos dalies, kuri, jų manymu, prieštarauja krikščioniškajai pasaulėžiūrai, taip pat neretai pabrėžia, kad taip gydytasi *seniau* arba taip gydo tik *senos bobos*. Magiškąją liaudies medicinos dalį autoriai vadina įvairiai: „niekniekiai ir durnystės“, „pagonybės liekanos“, „žynystė“, „apkerėjimai“, „burtai“. Prie šių apibūdinimų jie priskiria ir tokias liaudies medicinos priemones, kaip smilkymas, glostymas, apžadėjimas. Panaši pozicija ryškėja ir dalies lietuvininkų pasakojimuose.

Turint omenyje tokį kontekstą, nenuostabu, kad jie išsigina gydymo burtais.

Palei geležinkelį augo tokios gėlės, devynis kartus reikia sudėti tas gėles, kažkaip suvirti. Ir reikia pasimelsti, Dievo žodį pakalbėti. Kai mama jau darydavo, mums kai duodavo, kaip su ranka [ligą] atimdavo.

– Čia gal kokie „čėrai“?

– *Tokie kaip čėrai. Nežinau <...>. N e č é r a i! Čia auga, yra [tų gėlių] palei geležinkelį. Tik kaip vadinasi? Aš nebeatsimenu... Reikia devynis kartus, devynis, sudėti tas gėles kažkaip... Devynis kartus, devynis, kažkaip sudeda ir apipila su karštu vandeniu, ar kaip... Ten ar paplauna. Paplauti reikia. Nebeatsimenu. Žinau, kad devynis kartus. Devynis – tai aš žinau.* Moteris, gim. 1922 m. Žiobrių k., Kretingalės apyl., Klaipėdos r., užr. 2002 m., KUTR 111: 148; panašus KUTR 75: 178.

.....
(Pocytė 2012: 35). Rimantas Sliužinskas pastebėjo, kad „[t]okia [mirties kaip miego – J. T.] samprata, Klaipėdos krašte stebima liuteroniškųjų giesmių tekstuose bei atkapinių paminklų epitafijose, yra tiesiogiai susijusi ir su specifinėmis mirusiųjų šarvojimo miego apranga tradicijomis“ (Sliužinskas 2012: 118).

Pasakodama apie gydymą nuo rožės moteris svarsto, ar jos motinos taikytas gydymas buvęs maginis (t. y. *čėrai*), ar tiesiog vaistai. Pateikėja nelinkusi manyti, kad toks gydymas – burtai. Priešingu atveju reikėtų pripažinti, kad jos motina burtininkavo. Be to, pabrėžia, kad darant vaistus reikia pasimelsti, „Dievo žodį pakalbėti“. O juk vaistų, kuriuos ruošiant meldžiamasi, neišeitų laikyti burtais. Kokia buvo kalbama malda, pateikėja nepasako.

Igijus lietuvininkų pasitikėjimą, jie prisimena gydymus, apie kuriuos šiaip nebūtų linkę viešai kalbėti.

Arbatas darydavo, arbatėles, ramunėlių arbatą. Ot, pavyzdžiui, aš nežinau, čia toks... žinot, gal ir nesakyt... Mano brolis susirgo rachitu, tą ligą anksčiau sukata vadino. Gal ir žinot tą sukata, ligą tokią? Turbūt rachitas, nes kai Jonukas susirgo, buvo trijų metų. Ir nebepaėjo visai kojytėm, nesirėmė kojytėm, tai nevažiavo į ligoninę, ten tos moterys vis [sakydavo]: vesk. Ji Doviluose, prie Minijos krantų (gal ir dabar dar yra toks kaip urvas), tokia gyveno burtininkė. Nežinot? Vat. Man dedervinę ji gydė. Ir išgydė vis dėlto. Paprasčiausiai...

Ir dabar apie tą brolių, reiškia, brolis nesirėmė kojom. Tos vis: veskit tą vaiką. Vežk[ite] ten ir ten. Nuėjo pas tą moterėlę, ir pasakė iš devynių laukų suskinti žaliavą, daigus. Rugių, rugių daigus pavasarį suskinti iš devynių laukų, padaryti vones devynis vakarus ir vis išnešti ant kryžkelės [tą vandenį] išpilti, ten, kur yra ta už tilto, prie sankryžos yra. Pėžaičiai ten, tikėkit manim: mano brolis pradėjo vaikščioti. Moteris, gim. 1929 m. Dėckių k., Dovilų apyl., Klaipėdos r., užr. 2006 m., KUTR 180: 152; panašus KUTR 75: 153.

Pasakodama apie brolio ligą, pateikėja dvejoja, ar derėtų išduoti, koku būdu buvo išgydytas rachitas. Ji pripažįsta, kad gydžiusi moteris buvo laikoma burtininke, bet žmonės į ją vis tiek kreipdavosi pagalbos. Apie šią moterį pateikėja nieko bloga nepasako.

Kaip matyti iš pastarųjų dviejų tekstų, gydymui svarbus ne tik pats augalas, kurį būtų galima laikyti vaistine substancija, bet ir skaičius *devyni*: „reikia devynis kartus, devynis, sudėti tas gėleles kažkaip...“, „rugių daigus pavasarį suskinti iš devynių laukų“. Paaiškinimo, kodėl taip reikia daryti, nėra, tačiau skaičius „devyni“ pateikėjų atmintyje įsirėžęs kaip labai svarbi gydymo dalis. Liaudiškų gydymo būdų sistemoje toks gydymas būtų priskiriamas maginiam gydymui.

Iš turimų šimto septynių naratyvų devyniasdešimtyje nurodyta, kad gydymui pasitelkiamos vaistinės priemonės, iš kurių daugiau nei pusė yra žoliniai preparatai. Įvertinus gydymus, kai vartojamos vaistinės priemonės (taip pat ir gyvūninės kilmės), matyti, kad septyniais atvejais jos vartojamos išpildžius tam tikras ypatingas sąlygas: žolės derinamos triskart po devynis arba jomis „rūkinama“ naktį; želmenys renkami iš devynių laukų, o panaudotas gydomasis vanduo išpilamas ne bet kur,

o kryžkelėje. Vis dėlto respondentai tokį gydymą vertina ne kaip burtus, bet kaip vaistininystę.

Į klausimą, ar buvo gydomasi užkalbėjimais, lietuvininkai atsako, kad tokių dalykų nežinantys, nepamenantys, to nė nebūdavę.

– O gal žinot kokių užkalbėjimų nuo ligų?

– *Ai, ne, ne, ne... Ne žinau hipnozinių reikalų.*

– Jūsų tėveliai taip pat neužkalbėdavo?

– *Ne ne ne...*

– Tik vaistais gydydavo?

– *Taip.*

Vyras, gim. 1921 m., Dabropilių k., Žygaičių apyl., Tauragės r., užr. 1998 m., KUTR 65: 160; panašūs KUTR 85: 113, 115: 89.

Be kritikos užkalbėjimams ir burtams, yra faktų, kad magija grįstas gydymas XX a. pirmojoje pusėje lietuvininkams dar buvo žinomas. Tokia užuomina galėtų būti pasakojimas apie motiną, kuri gamindama vaistus kalbėdavusi maldas. Tačiau priemonės, kurias būtų galima laikyti maginėmis (kaip užkalbėjimus), pateikėjai vertina kaip paprastus vaistus. Esą liaudies daktarai duodavę vaistų, kuriuos ruošdami kalbėdavę maldas. Kaip galima numanyti, aptariamuoju laikotarpiu užkalbėjimai ir kiti maginiai gydymai dar buvo žinomi, tačiau pačių užkalbėjimų formulių ar maldelių studentai neužfiksavo⁷. Iš naratyvų matyti, kad sunkiai susirgę, žmonės susirasdavo „tokią moterėlę“, kuri mokėjo užkalbėti („pagaminti vaistus“), ir be jokių skrupulų į ją kreipdavosi pagalbos.

Nuo rožės buvo. Čia senikė mirė, Plunksnavičienė buvo tokia. Ji užkalbinėdavo. Kažkokius juodus miltelius ji turėdavo. Mano mamai buvo, staigiai tas buvo – rožė ant veido. Visas veidas sutino. Nubėgau pas tą senelę greit, paprašiau, kad ateitų. Ir paskiau pareinu per pietus

7 D. Vaitkevičienė, kaip minėjome, yra pažymėjusi, kad Užnemunėje ir Mažojoje Lietuvoje užkalbėjimų užrašyta mažiau nei kituose regionuose. Autorė šį faktą siejo su tuo, kad Mažojoje Lietuvoje užkalbėjimai nebuvo renkami tikslingai (Vaitkevičienė 2008: 22). Užkalbėjimai į tautosakos rinkėjų akiratį atsitiktinai sunkiai galėjo patekti, nes lietuvininkai vengė apie juos kalbėti. Kaip vieną iš sunkinančių aplinkybių renkant užkalbėjimus Didžiojoje Lietuvoje J. Balys nurodė, kad žmonės baiminosi, jog bus pranešta kunigui arba policijai. Pritariamasis klebono žodis galėjo užrašytojui padėti, nes kai kurie „burtininkai“ sutikdavo pasakyti užkalbėjimus tik leidus klebonui (Balys 1951: 5). Mažojoje Lietuvoje etnografinių duomenų rinkimas XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje galėjo būti dar sudėtingesnis. Leonardas Sauka, remdamasis V. Kalvaičio *Dienknygomis* ir jo laišku vyskupui Friedmannui, atkreipia dėmesį į sudėtingas užrašinėjimo aplinkybes Mažojoje Lietuvoje dėl vokiečių nutautinimo politikos ir konfesinių procesų. Jis cituoja ištrauką iš *Dienknygy*, kur moteris V. Kalvaičiui sako: „Mes turim Dievą liaupsint, o ne tokiais dalykais apsieit“ (Sauka 2004: 11).

namo iš darbo, – ir jau veidas [mamos] atsileidęs visas buvo. Ir pasveiko, ir nieko neliko... Senikė viena pati paliko su ja (mama), p a k a l b ė j o k a ž k q ir tų miltelių davė išgerti, tų juodų miltelių. Ir praėjo. Ir mes patys stebėjomės – iš tokio storumo veido kad galėjo taip padaryt. Moteris, gim. 1934 m. Brukštų k., Šilutės r., užr. 1994 m., KUTR 22: 100; panašūs KUTR 22: 68, 24: 44.

Šis pasakojimas yra vienas ryškiausių pavyzdžių, kuriame užsimenama apie užkalbėjimus – kad „senikė pakalbėjo kažką“. Pažymėtina, kad lietuvininkai burtams buvo linkę priskirti būtent *užkalbėjimus*. Pateikėjų pasakojimuose neakcentuojama, kodėl užkalbėjimai sieti su burtais, o gydymas žolėmis, panaudojant maginę prasmę turinčius skaičius, vietą, laiką, veiksmą, laikytas vaistais. Toks vaistinių žolių vartojimas ir derinimas suvokiamas kaip priimtinas ir nekeliantis pateikėjams prieštaros, tuo tarpu gydymo žodinėmis formulėmis išsiginama.

D. Vaitkevičienė atkreipė dėmesį, kad užkalbėjimų tradicija, labai jautri modernizacijos procesams, skirtinguose Lietuvos regionuose gyvavo labai netolygiai (Vaitkevičienė 2008: 21). „Burtai“ liaudies medicinoje ilgiau išliko Dzūkijoje. Pasak R. Trimako, Marcinkonių apylinkėse ir dabar gerai žinomi įvairūs magijos elementai, kap antai „migciaus“ mezgimas, užkalbėjimai, smilkymai atliekant ypatingus veiksmus. Apie liaudies gydytojus autorius kalba nedaug. Tik nurodo, kad šiame krašte tebe gyvena nemažai „čerauninkų“, „šeptūnų“, gydančių nuo danties skausmo, nuomario, rožės, dar pamini žolininkus ir liaudies veterinarus (Trimakas 1996: 27). Vėliau, lygindamas liaudies mediciną Anykščių, Kupiškio rajonuose su Dzūkijos nacionalinio parko regionu, R. Trimakas pastebi, kad Viešintų ir Šimonių apylinkėse žiniuonys te besiverčiančių žmonių nebelikę (ten pat: 33). V. Gribauskaitės atliktame platesniame rytų Lietuvos tyrime išskiriami gydymu užsiėmę galingi burtininkai, raganiai, perpratę magijos technikas per sandėrį su blogio jėgomis (Gribauskaitė 2006a: 29).

R. Petkevičius užkalbėjimų nelinkęs laikyti atskiru gydymo būdu. Pasak jo, tai veikiau apeiginė priemonė, sutvirtinanti kitų priemonių veikimą (Petkevičius 2012a: 1470). Šis autorius užkalbėjimus sieja su senųjų, ikirikriščioniškųjų, apeigų maldomis ir mano, kad, dėl patiriamų išorės veiksnių (persekiojimo, neigiamos bendruomenės nuomonės ir pan.) atsisakius kruvinojo aukojimo papročių viešumoje, iš senųjų apeiginių maldų kilusi užkalbėjimų tradicija galėjo tapti nauja gydymo tradicijos ašimi, kuria iki tol buvo aukojimas (Petkevičius 2012b: 117)⁸. J. Janavičienė – priešingai – užkalbėjimus laiko atskira liaudies medicinos sritimi (Janavičienė 1994).

8 Savo poziciją R. Petkevičius grindžia baltų mitologijos ir religijos šaltiniais ir XX–XXI a. etnografinės medžiagos analize, taip pat anksčiau atliktais Marijos Zavjalovos ir Daivos Vaitkevičienės tyrimais, kuriuose pastebima, kad lietuvių užkalbėjimai pasižymi ikirikriščioniškųjų formulių gausa (Petkevičius 2012b: 117).

Lietuvininkų naratyvai, apibūdinantys liaudies mediciną XX a. pirmojoje pusėje, rodo, kad šiame krašte veikiausiai vyko atvirkščias procesas. Užkalbėjimus mėginta išskirti kaip atskirą gydymo elementą, bet ne kaip gydymo ašį, o greičiau kaip rudimentą ir paaukoti jį dėl paties maginio gydymo išsaugojimo. Pateikėjai magiją yra sutapatinę su užkalbėjimais ir juos traktuoja kaip jiems visiškai *nepriimtinius* ir *svetimus*.

KADA LIETUVININKAI RINKOSI LIAUDIES, O KADA – OFICIALIĄJĄ MEDICINĄ

Pateikėjų nuomonės apie galimybes gydytis XX a. pirmosios pusės Mažojoje Lietuvoje nevienareikšmės. Vieni jų sakė, kad žmonės buvo sveikesni, stipresni, daug rečiau sirgo, o jei susirgavo, pagydydavo motina arba kaimynė; tik labai retais atvejais kreipdavosi į gydytoją. Kiti lietuvininkai to meto mediciną apibūdino kaip labai prastą, pasakojo apie sunkiai pasiekiamus daktarus, nepatikimą, neveiksmingą ir brangų gydymą, apie masinius susirgimus ir dažnas mirtis nuo nepagydomų ligų.

Iš pirmo žvilgsnio šios dvi nuomonės gali pasirodyti prieštaringos, tačiau iš tiesų pateikėjų kalbama apie tą patį reiškinį – sunkiai prieinamą oficialiąją mediciną. Lietuvininkų įsitikinimas, kad „dabar žmonės truputį kas – tuoj pas daktarą“, o „seniau nebūdavo tokios mados“; pirmiausia rodo skirtingas pateikėjų patirtis, taip pat besikeičiančias tradicijas, socialinę aplinką, ekonomines žmonių išgales ir ribotas pačios medicinos galimybes.

Na, būdavo, vienu laiku būdavo toks, ne kokliušas, bet kaip jis vadinasi... vaiką kur smaugia. Smaugdavo vaiką, ar metukų, ar dvejų, ar gimusį... Kažkaip kitaip jis vadinosi. Smaugdavo, ir viskas, vaiką. Sveikas, sveikas buvo, o paskiau smaugia ir užsmaugia, niekas nepadedo. Neišgydydavo. Visokių ligų buvo. Paskui jau verkia... Ten tokia liga buvo, kaip dabar yra AIDS, kaip tas dabar vadinasi. N i e k o n e g a l ė j o p a d a r y t i, ir viskas. Paprasčiausiai smaugia. Vadindavo „smaugliu“. <...> Oi ne, jeigu praeidavo taip jau, netrūkusi buvo, praeidavo, o kur suduodavo ką, o taip pjaudavo pjūtis, jauni žmonės krisdavo, jauni vyrai, merginos krisdavo. Pjūtis pjovė, papjovė, ir viskas. O pas daktarus daug neveždavo, ligoninėje padarydavo operaciją, bet kas tau, iš kur turėsi tiek pinigų, labai daug reikėdavo operacijai, daug jaunų žmonių pjaudavo. Moteris, gim. 1934 m. Brukštų k., Šilutės r., užr. 1994 m., KUTR 22: 75.

Gydytojas mieste, geriausiu atveju – miestelyje, atokesnių apylinkių žmonėms buvo sunkiai pasiekiamas fiziškai. Kaimų, ypač labiau nutolusių nuo didesnių centrų, gyventojai pabrėžė, kad į gydytojus buvo kreipiamasi retai. Toliau pateikiamas vienas iš atvejų, kai pateikėjos šeima turėjo tiesioginių ryšių su miestu ir oficialusis

gydytojas nei geografinė, nei socialinė prasme nebuvo itin nutolęs. Tačiau šios moters žodžiuose išryškėja kita svari priežastis, ribojusi galimybę kreiptis į gydytoją.

Prieš karą tai gydymas buvo liaudiškas daugiausiai. Nes mes priklausėme šitai Krankenhaus. Čia, Klaipėdoje, Raudonojo Kryžiaus ligoninei, kadangi tėvelis dirbo čia mėsos kombinate, tai mus, vaikus, veždavo gydyti. O taip b r a n g i a i k a i n u o d a v o gydytojai. Tai daugiausiai visokiom žolytėm [gelbėdavosi]. Moteris, gim. 1929 m. Dėckių k., Dovilų apyl., Klaipėdos r., užr. 2006 m., KUTR 180: 151; panašūs KUTR 115: 144, 267: 47, 23: 19.

Žmonių finansinės išgalės pasirenkant gydymo būdą ir gydančius asmenis ne mažiau svarbios nei tolimas kelias ar svetima miesto erdvė. Kad gydytojo paslaugos daug kainavo, nurodė ne vienas respondentas.

Mes užaugom tik tai vien iš žolelių visokių. Mes n e t u r ė j o m i š k o p i r k t i [vaistų]. Vištakojis ir tas saidrynas, pamary auga vištakojis, tas mes rinkdavom žiemą iš šieno, ieškodavom nuo kosulio vaikai, nuo gripo, nuo peršalimo – juos vadina vištakoju. Virdavom arbatą. Moteris, gim. 1921 m. Vabalų k., Kintų apyl., Šilutės r., užr. 2002 m., KUTR 115: 144.

Vis dėlto esama naratyvų (tokių jau citavome), kuriuose sakoma, kad gydytojas buvo pasiekiamas, bet viskas priklausydavo dar ir nuo situacijos: kartais ta pati šeima galėjo vieną kartą ieškoti pagalbos savo vaikui pas gydytoją, o kitąsyk turėjo kreiptis į raganą ar burtininką. Rimtai susirgus pagalbos buvo ieškoma arba pas sunkiai pasiekiamą oficialųjį gydytoją, arba pas liaudies medicinos specialistą. Į gydytojus buvo kreipiamasi kenčiant didelius skausmus, ūmias, gyvybei pavojingas ligas atveju.

Kad jau kokia angina pakildavo, rupūžę turėjo su degtine apsipylusi, lašais mums įlašindavo ir kaklą aptrindavo. Ir apetitą turėjom. Mes visi buvom burbulai, visi vaikai buvo burbulai. O taip prie daktarų mažai, tik man, kai aš nudegiau, daktarą buvo parsivežę, ir tai namuose gydė tik, nieks neklausė. Žinai, žiemos metu ir kambariuose gerai gyja. Aš atsimentu, porą mėnesių gulėjau aprišta ant lovos. Vienu metu difteritas [užėjo] čia į kaimą, sirgo vaikai, aš atsimentu, aš kokia šešių metų ar penkių buvau. Pusė kaimo Sakučių vaikų išmirė nuo difterito. Išmirė, užsmaugė vaikus, o paskui po poros metų skiepyti nuo difterito [pradėjo]. Moteris, gim. 1929 m. Sakučių k., Šilutės r., užr. 1996 m., KUTR 44: 83.

– O jeigu dantį skaudėdavo?

– Na, su dantim jau buvo blogai, – važiudavo pas gydytoją.

– Nedėdavo jokių žolelių ten ant jo?

– Neprisimentu.

Moteris, gim. 1932 m. Šilvių k., Juknaičių apyl., Šilutės r., užr. 2006 m., KUTR 182: 119; panašūs KUTR 65: 209, 71: 173.

Akivaizdu, kad kreiptasi ir į liaudies medicinos specialistus. Jei gydytojo paslaugos buvo neįperkamos ar jis buvo per toli, pagalbą buvo galima rasti ir vietoje.

Na, nežinau su tom ligom, kai buvo, taip pat mokėt reikėjo. Daugiausiai Klaipėdoje visi tie gydytojai būdavo. Tai iš ten parsivežti turėjai ką nors. Bet čia, kaime, buvo kaip medpunktas toks. Moterys ten gimdydavo, ten buvo seselė, ten padėdavo. O dar seniau, jeigu nebūdavo to medpunkto, tai o gal kokia bobutė gyvendavo kaime ar kur vaikščiojo.

Rožė, tai jau po karo buvo. Kažkur medinės klumpės tokios buvo tais laikais. Medinės klumpės sugrauzė man štai, o užtat dabar dar randas yra didžiausias. Buvo rožė, sakė: rožė įsi-metė, kas ta rožė – nežinau. Odos užkrėtimas kažkoks. Bobutė tokia buvo, bet ji buvo latvė. Ir kažko aš išgėriau, patryniau dar, vat, ir praėjo tas.

– O ji vaistus kokius atnešė, ar kaip ten?

– Na, ji... aš nežinau.

– Ar užkalbėjo gal kaip?

– Šnekėdavo, šnekant, kaip sakant, nežinau, kaip pasakydavo, ragana kažkokia...

– Ragana, ar ne?

– Gal ragana, bet ir gydė ji.

– Tai tokių būdavo irgi žmonių.

– Taip. Gydydavo, tai man ta žaizda ir išgijo. Buvo temperatūra, buvo.

– Tai padėjo?

– Taip, padėjo, padėjo. O jos ten tie vaistų receptai, kokie ten buvo, nežinau, negaliu pasakyti, kas ten buvo. Ji buvo latvė, žinau, kad latvė.

Vyras, gim. 1936 m. Karklės k., Klaipėdos r., užr. 2002 m., KUTR 120: 126.

Kaip matyti iš vyro pasakojimo, apsisprendimas kreiptis į liaudies medicinos specialistą nebuvo visai paprastas: juntamas atsargus jo požiūris į maginius gydymus ir juos teikiančius asmenis. Pateikėjas pabrėžia, kad į tą bobutę kreipdavosi pagalbos, nors ji ir buvo „kažkokia ragana“. Tokia pozicija lietuvininkams yra būdinga. Numanytina, kad šiam vyrui burtai ir gydymas – nesusiejami dalykai, tačiau jam buvo reikalingas gydymas ir neliko nieko kita, kaip tik kreiptis į moterį, laikoma ragana. Toliau klausinėjamas apie šią situaciją, lietuvininkas dilemą išsprendžia atsiribodamas nuo nepriimtino „gydytojos-raganos“ kultūrinio turinio. Pokalbio pabaigoje jis tarsi išsigina „raganos“; netikėtai pabrėždamas jos tautybę – ji buvusi latvė. Taip pateikėjas pabrėžia jos kitoniškumą, o kartu atsiriboja nuo raganystės ir burtų. Jis žinąs tik tiek, kad ji mokėjusi pagaminti reikiamus vaistus, o raganystė ir burtai paliekami už tautinę priklausomybę žyminčios ribos. Negalint įveikti ekonominių ar socialinių kliūčių, skyrusių nuo oficialiojo gydytojo, lietuvininkui teko įveikti kultūrinės kliūtis.

Tačiau oficialiosios medicinos prieinamumas neužtikrino, kad žmonės rinksis tik profesionalaus daktaro pagalbą. Ne vien atstumas ir finansinės galimybės lėmė

apsisprendimą kreiptis ar nesikreipti į oficialių gydytoją. Nors gydytojas kaip socialinė figūra lietuviniams buvo priimtinas, bet reikėsi ir tam tikros skirtys. Atstumą tarp gydytojo ir lietuvininkų didino ne tik skirtinga socialinė aplinka, bet ir kultūriniai aspektai.

Nepasitikėjimas oficialiąja medicina taip pat vertė žmones rinktis gydymą pagal savo supratimą ir ieškoti specialisto, kuris pasiūlytų jiems priimtina gydymą. Anuo metu lietuvininkai, atrodo, gerokai prisibijoję chirurginio gydymo.

Dar prisimenu, kiek mama pasakodavo, močiutė. Brolis buvo vyriausias, apie vienuolikos ar dvylikos metų, ir pradėjo čia po koja augti, va, toks skaudulys. Ir netrūksta tas skaudulys, paskiau jau pas gydytojus vežė, sako, seni gydytojai buvo, sako: pjaut. Ir nesutiko, bijojo, kad kojos nenupjautų, žinau, kad tėvas vežė jį pas tokį žmogų, kuris apkalbėjo. Tai anksčiau daugiau tokių dar būdavo. Kaip ir pratrūko tas auglys, ir koja sveika buvo. Ir padėjo, jei būtų pjovę, kažki kas būtų buvę... Moteris, gim. 1922 m. Petrelių k., Šilutės r., užr. 1997 m., KUTR 75: 154; panašus KUTR 23: 29.

Pasirinkimą kreiptis pagalbos į liaudišką gydymą teikusius asmenis skatino ir oficialių daktarų negalėjimas padėti, kartais žmonių įvardijamas ir kaip atsiskyrimas gydyti. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad šie teiginiai išsakyti pačių žmonių, o ne medikų.

Na, jau kai mano teta Anelė sirgdavo, ją jau d a k t a r a i b u v o a t s i s a k e g y - d y t i, galvoje kažkoks skaudulys augo, vidury galvos, smegenyse. Jau ją marino, ir kunigą buvo parsivežę, ir viską. Žinau, jau roputės [bulvės] buvo supiltos į kelnorę [rūsį]. Na, tai tėvukas atsiminė, parvažiavo, aš neatsimenu, man tik pasakojo, aš negaliu atsiminti, gal ir atsimenu. Ir parvažiavo iš tos savo sesers ir pradėjo iš tos kelnorės semti ir pilti į kamarą. Išsėmė visas roputes. Ten buvo toj kelnorėj tokia skylė, kur vanduo nubėgdavo. Tą žiemą visos rupkės [rupūžės], daug tų rupkių būdavo, žiemodavo toj kelnorėj. Tai jau ištraukė pačią didžiausią rupkę ir suvyniojo į skepetikę lininę. Ant arklio sėdo, jau ne vežimu, jojo kiek įkabino pas tą savo seserį ir tą, tą varlę, ne varlę – rupkę uždėjo ant tos pusės, kur neskaua. Priešingos. Ant priešingos pusės uždėjo gyvą, kupra uždėjo, taip taip. Pritvėrė. Ir pritvėrė, ir kai jau praėjo, sakė, ar pusvalandis, ar kiek jau praėjo to laiko, Anelikė užmigo. Ir jau galvojo, kad ji jau prieš mirtį, paskutinis tas miegas yra. Ir paskui žiūri, kad bėga kraujas, pūliai bėga iš tos jau kitos ausies, tos nesveikos. Pradėjo bėgti, ir galvojo, kad jau miršta, ale ana, supranti, išmiegojo ar dvi dienas, ar kiek. Ir ta jau pasveiko, ir paskui dar tuos du vaikus turėjo. Atsimenu, Anelikė dar pas mus gyveno. Atsimenu...

– Tai sakot, ant rupkės kupros?

– Taip, kupra, kupra. Ir gyvą.

– Ar paskui gyva ji liko?

– *Ne, ne. Jau ji neliko gyva. Ji, aš nežinau, jau nuo ko ji padvėsė, ta rupkė atidavė savo gyvastį. Tai va tokį žinau dar.*

Moteris, gim. 1947 m. Rimženčių k., Žemaičių Naumiesčio apyl., Šilutės r., užr. 2003 m., KUTR 131:42; panašūs KUTR 24:44, 111:149.

Gydytis patiems arba ieškoti gydymą išmanančių liaudies specialistų vertė ir savotiškas nesuskalbėjimas arba kultūrinių reikšmių skirtumai. Lietuvininkai žinojo tokią ligą, kaip rožė. Ne viename pasakojime tvirtinama, kad medikai šios ligos nežinoję ir nepripažinę, ir toks jų požiūris lietuvininkams buvo visai nesuprantamas.

O daktarai ir dabar nepripažįsta rožės, sako, kas ta rožė... Ir užraudonuoja kažkaip, ar kaip, kas ten, nežinau, ir tiesiog skauda, ir temperatūra yra aukščiausia. Čia beveik mirė tas vaikelis, jau beveik buvo prie mirties, viską gydė, niekas nepadėjo, mūsų mama nuėjo ir tuoj pat buvo [pagydytas]. Moteris, gim. 1922 m. Žiobrių k., Kretingalės apyl., Klaipėdos r., užr. 2002 m., KUTR 111:149; panašūs KUTR 24:44, 233:54.

Tuo tarpu liaudies daktarams ši liga buvo gerai žinoma, ir jie mokėjo ją gydyti. Esama ne vieno pasakojimo, kuriuose kalbama apie rožės gydymo atvejus. Nors ir kukliai, bet pasakojimuose užsimenama apie jos požymius, nurodomos gydymo priemonės ir paliudijama tokio gydymo sėkmė.

IŠVADOS

Atlikus tyrimą išryškėjo savita Mažosios Lietuvos gyventojų liaudies medicinos samprata. XX a. pirmosios pusės lietuvininkai gydytoju laikė tik oficialųjį gydytoją. Kiti gydę asmenys – motina, kaimynai, liaudies medicinos specialistai, tarp jų ir burtininkai – buvo prilyginami gydytojui, bet nesutapatinami su juo. Kada oficialusis gydytojas tapo svarbia socialine figūra, iš turimų duomenų pasakyti sunku. Analizuojami naratyvai apima gana ilgą laikotarpį, o skirtingus dešimtmečius reprezentuoja per mažas respondentų skaičius. Istoriniai duomenys rodo, kad šis procesas buvo ilgas ir aptariamuoju laikotarpiu dar tebesitęsiantis. Savo statuso bendruomenėje dar nepraradę liaudies medicinos specialistai jau buvo priartėję prie socialinio ir kultūrinio paribio.

Lietuvininkai kalbamu laikotarpiu bandė brėžti ribą tarp gydymo ir burtų. Jų nuostatose gydymas siejamas su vaistininkyste, tačiau lietuvininkų vaistininkystė tiek šeimos, tiek bendruomenės aplinkoje neapsiėjo be magijos elementų. Nepaisant Apšvietos ir krikščioniškųjų idėjų sklaidos, formavusių lietuvininkų pažiūras ne vieną šimtmetį ir stūmusių iš jų gyvenimo burtus, maginių gydymo būdų jie

lengvai neatsisakė. Burtais lietuvaininkai buvo linkę laikyti užkalbėjimus, nukeldami juos į kultūrinį paribį. Toks požiūris į gydymą teikusius asmenis ir liaudiškas gydymo priemonės rodo savitus Mažosios Lietuvos visuomenės modernėjimo ypatumus. Tyrimo rezultatai leidžia pritarti nuomonei, kad liaudies medicina gali kisti (pvz., atsisakyti užkalbėjimų formulių), tačiau išsaugoti kitus jai būdingus magijos elementus.

Nuostatos, žyminčios ribą tarp oficialiosios ir liaudies medicinos ir apibrėžiančios lietuvaininkų pasirinkimą, nebuvo labai aiškios ar stabilios. Nors oficialusis gydytojas buvo ryški socialinė figūra, tačiau nemaža dalis lietuvaininkų jį sunkiai pasiekdavo dėl ekonominių aplinkybių, taip pat kaimo ir miesto atskirties. Tik sunkios ligos ir mirties baimės akivaizdoje šios aplinkybės sumenkdamo, ir jie rasdavo galimybių, kaip pasiekti oficialųjį gydytoją. Pateikėjai ne kartą prisiminė, kad vaikystėje, jiems sunkiai susirgus, atveždavo gydytoją. Mirties ir neįgalumo baimė išryškindavo kultūrinius skirtumus (ligos ir gydymo sampratas, iš lūpų į lūpas perduodamus gydymo veiksmingumo patvirtinimus), kurie lėmė pasirinkimą tarp oficialaus ar liaudiško gydymo. Susirgę tokiomis ligomis kaip rožė, rachitas, lietuvaininkai kreipdavosi į liaudies medicinos specialistus, nepaisant to, kad jie laikyti burtininkais. Bijodami oficialiosios medicinos (ypač chirurginio gydymo) arba susidūrę su jos ribotomis galimybėmis, jie taip pat kreipdavosi į liaudies daktarus. Taigi lietuvaininkų nuostatos XX a. pirmojoje pusėje aiškiai laviravo tarp tradicinių sampratų, krikščioniškų, švietėjiškų idėjų ir ekonominės bei socialinės realybės. Formaliai jos atitiko modernėjančios visuomenės normas, tačiau lietuvaininkų elgesys susirgus rodo, kad tradicinės ligos ir gydymo sampratos, nors ir pakitusios, vis dar buvo reikšmingos jų gyvenime.

ŠALTINIAI

BsJK – *Juodoji knyga*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 12), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

KUTR – Klaipėdos universiteto Tautosakos rankraštnas.

TD – „Iš Mažosios Lietuvos tautosakos“, *Tautosakos darbai*, t. III, 1937, p. 28–33, prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/vbpsi/biRecord.do?biRecordId=24563>.

LITERATŪRA

Bagdonavičius Almantas 2000. *Medicinos pagalba XV–XIX a. pradžioje Lietuvos miestuose ir miesteliuose*, Vilnius: Karminas.

Balys Jonas 1951. *Liaudies magija ir medicina*, (*Lietuvių tautosakos lobynas*, t. 2), Bloomington, Indiana.

Balkutė Rita 1995. „Pagėgiuose surinktos liaudies gydymosi priemonės“, in: *Lietuvaininkų kraštas*: monografija, red. komisija: N. Vėlius (pirm.)... [et al.], Kaunas: Litterae Universitatis, p. 670–673.

- Būgienė Lina 2010. „Rytų Lietuvos kultūrinė tradicija: keli užkalbėtojo paveikslai“, *Tautosakos darbai*, t. XL, p. 66–79, prieiga per internetą: [http://www.llti.lt/failai/07_Bugienes\(1\).pdf](http://www.llti.lt/failai/07_Bugienes(1).pdf), [žiūrėta 2016-09-27].
- Cappeller Carl 1904. *Kaip senėji Lėtuvininkai gyveno*, Heidelberg: Carl Winter's Universitäts-Buchhandlung, prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1R0000117397>, [žiūrėta 2016-04-12].
- Donelaitis Kristijonas 1956. *Metai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Gliožaitis Algirdas A. 2003. „Klaipėdos kraštas“, in: *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 2: *Kas–Maž*, sudarė Vilius Pėteraitis... [et al.], Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, p. 172–181.
- Gliožaitis Algirdas A. 2013. *Mažosios Lietuvos žemė: XVIII–XX amžių dokumentuose ir žemėlapiuose*, Vilnius: Gairės.
- Gribauskaitė Veronika 2006a. „Moteryų veiklos specifika liaudies medicinoje: Rytų Lietuva ir Vakarų Baltarusija“ *Liaudies kultūra*, Nr. 3 (108), p. 28–32, prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001;.04~2006~1367155001006/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>, [žiūrėta 2016-08-04].
- Gribauskaitė Veronika 2006b. „Liaudies medicinos bruožai“, in: *Papilė*, d. 2, [sudarė Vida Girininkienė... [et al.], (*Lietuvos valsčiai*, kn. 11), Vilnius: Versmė, p. 117–123.
- Gribauskaitė Veronika 2011. „Liaudies medicina“, in: *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*, sudarė Vida Savoniakaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, p. 207–209.
- Grigas Kazys 1995. „Smulkioji tautosaka“, in: *Lietuvininkų žodis*, sudarė Grigas Kazys... [et al.], Kaunas: Litterae Universitatis, p. 368–370.
- Janavičienė Janina 1994. „Senųjų lietuvininkų liaudies medicina“, in: *Lietuvininkų kalba. Mažosios Lietuvos tautosaka. Mažosios Lietuvos etnografija: mokslinių konferencijų pranešimai*, Kaunas: Kelias, p. 83–86.
- Kavolis Vytautas 1992. *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, prieiga per internetą: http://www.šaltiniai.info/files/literatura/LD00/Vytautas_Kavolis_Krikščioniškosios_sąmonės_struktūros.LD0004.pdf, [žiūrėta 2016-09-13].
- Kulys Algirdas 2005. „Liaudies medicina Minčios apylinkėse“, in: *Tauragnai*, sudarė Venantas Mačiekus ir Povilas Krikščiūnas, (*Lietuvos valsčiai*, kn. 12), Vilnius: Versmė, p. 968–975
- Petkevičius Rolandas 2012a. „Nerviniai sutrikimai ir jų gydymas Užpalių apylinkių XX–XXI a. tradicinėje medicinoje“, in: *Lietuvos lokaliniai tyrimai. Etnologija. Lietuvos valsčiai. Užpaliai*, p. 1433–1476, prieiga per internetą: http://www.llt.lt/pdf/uzpaliai/uzpaliai2_etno2011.pdf, [žiūrėta 2016-07-05].
- Petkevičius Rolandas 2012b. „Aukojimas tradicinėje lietuvių medicinoje“, *Tautosakos darbai*, t. XLIV, p. 98–120, prieiga per internetą: http://www.llti.lt/failai/11_Petkeviciaus.pdf, [žiūrėta 2016-06-28].
- Pocytė Silva 2012. „Klaipėdos krašto istorijos daugiakalbiškumas ir konfesinio paveldo senosiose kapinėse specifika Lietuvos kontekste“, *Acta historica universitatis Klaipedensis: Klaipėdos krašto konfesinis paveldas: tarpdisciplininiai senųjų kapinių tyrimai*, t. 25, p. 34–61, prieiga per internetą: <http://journals.ku.lt/index.php/AHUK/article/viewFile/312/271>, [žiūrėta 2016-09-11].
- Poviliūnas Leonardas 2000. „Gydytojai“, in: *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 1: *A–Kar*, sudarė Algirdas Matulevičius... [et al.], Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, p. 469–470.
- Poviliūnas Leonardas 2006. „Medicina“, in: *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 3: *Mec–Rag*, sudarė Zigmantas Zinkevičius... [et al.], Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, p. 26–28.
- Petrošienė Lina 2006. „Folkloro kaupimo problemos ir tyrinėjimų kryptys Klaipėdos universitete“, *Tautosakos darbai*, t. XXXI, p. 66–73.
- Rulinskienė Antanina, Rulinskas Liudas 2010. „Kaip gruodžiečiai gydėsi“, in: *Gruzdžiai*, d. II, sudarė Domas Šniukas, (*Lietuvos valsčiai*, kn. 17), Vilnius: Versmė, p. 628–652.
- Sauka Leonardas 2004. „Tikėjimų, burtų ir prietarų pasaulis“, in: *Juodoji knyga*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 12), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 5–22.

- Savoniakaitė Vida 2014. „Įvadas: ar pažįstame *sava ir kita*?“, in: *Savas ir kitas šiuolaikiniais požiūriais*, sudarė Vida Savoniakaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, p. 11–33.
- Skvirblys Jonas 2003a. „Kas tos raganos ir apžavėtojai?“, in: *Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neiški ateitis*, d. 2, parengė Vilius Pėteraitis, Vilnius: Romuna, p. 86–89.
- Skvirblys Jonas 2003b. „Mažosios Lietuvos kaimo gydytojai“, in: *Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neiški ateitis*, d. 2, parengė Vilius Pėteraitis, Vilnius: Romuna, p. 89–91.
- Sliužinskas Rimantas 2012. „Mirties kaip miego samprata Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų tradicijoje“, *Lietuvos etnologija*, t. 12 (21), p. 105–122, prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:j.04~2012~1367217867740/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>, [žiūrėta 2016-09-11].
- Trimakas Ramūnas 1996. „Ir gyvulius reikia gydyti kaip žmonis...“, *Liaudies kultūra*, Nr. 1, p. 27–29.
- Trimakas Ramūnas 1997. „Liaudies medicinos tradicijos Anykščių ir Kupiškio rajonuose bei Dūkijos nacionaliniame parke“, in: *Etnologiniai ir folkloristiniai tyrinėjimai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 33–38.
- Trimakas Ramūnas 2001. „Lietuvos kaimo vaistininkystės tradicijos XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje“, *Liaudies kultūra*, Nr. 3 (78), p. 18–27, prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:j.04~2001~1367156377258/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>, [žiūrėta 2016-06-05].
- Trimakas Ramūnas 2008. *Lietuvių liaudies medicina: etnografiniai ir folkloristiniai aspektai: XIX amžiaus pabaiga – XX amžiaus pirmoji pusė*: monografija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vaitkevičienė Daiva 2008. *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės = Lithuanian Verbal Healing Charms*, sudarė, parengė ir įvadą parašė Daiva Vaitkevičienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Attitudes of the Inhabitants of the Lithuania Minor towards the Medical Treatment in the First Half of the 20th Century

JONAS TILVIKAS

S u m m a r y

The aim of the article is elucidating the attitudes of the Lithuanian-speaking inhabitants of the Lithuania Minor (*lietuvininkai*) towards the medical treatment (the choice of the doctor and healing) that prevailed in the first half of the 20th century. The author addresses the following issues: 1) who used to treat the members of families and communities; 2) whom people most commonly turned to in case of serious illness and what methods of healing they used; 3) what kind of distinction (if any) there was between the official and the folk medicine. The purpose of analysis is discerning the sociocultural peculiarities of the Lithuanians living in the Lithuania Minor in the first half of the 20th century.

The author analyzes unpublished ethnographic materials collected during fieldwork sessions by the students of the Department of the Baltic Philology, Faculty of Humanities and Education Sciences, Klaipėda University, and compares this data to the published sources and research studies. Altogether, the subject of analysis includes 107 narratives by the local inhabitants of the Lithuania Minor. Exact time framework is not established. The social surroundings of the informants include families and communities of their native villages

and small towns. By using the historical comparison and the analytic method to deal with ethnographic narratives and historiographic data, the author attempts reconstructing the notions of Lithuanians living in the Lithuania Minor in the first half of the 20th century of their “own” and “foreign”.

According to the results of the analysis, the author maintains that the concepts of illness and ways of treatment, entrenched in the family and community traditions, as well as people’s “own” habits and conservative attitudes supported and widened the gap between the official and the folk medicine.

In the beginning and in the middle of the 20th century, the Lithuanians living in the Lithuania Minor habitually regarded the verbal charms, commonly used in the folk medicine, rather negatively. The performed comparison of analyzed narratives with the available historiographic research enables the author to maintain that in most cases the Lithuanians living in the Lithuania Minor adopted rather more modern ways of behavior than the inhabitants of the mainland Lithuania. Therefore, their attitude towards the “magical” means of treatment indicates the peculiar aspects of social modernization in the Lithuania Minor.

However, in case of serious illness the gap between the official and the folk medicine closed or lost its importance. The fear of death made the economic and social considerations irrelevant. Similarly, the fear of death or disablement could reinforce the cultural differences affecting the outcome of the choice between the official treatment and the folk medicine.

Gauta 2016-10-04